

Е.М. Балашов

ВПЛИВ УЧАСТІ У МІЖНАРОДНІЙ ВОЛОНТЕРСЬКІЙ МОЛОДІЖНІЙ ПРОГРАМІ НА САМОРЕАЛІЗАЦІЮ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовано теоретичні і практичні аспекти поняття самореалізації студента і волонтерства. Розглянуто та емпірично досліджено питання впливу участі в міжнародних волонтерських обмінних програм на самореалізацію студентської молоді.

Ключові слова: волонтерство, самореалізація, міжнародна волонтерська обмінна програма, сфери самореалізації.

Актуальність. Феномену самореалізації особистості, в основі якого лежать проблеми розвитку, самовдосконалення людини, торкаються різні концепції. Поняття “самореалізація” (self-realization) часто вживають як синонім терміну “самоактуалізація” (self-actualization), “реалізація своїх можливостей” (self-fulfillment). Вони описують дуже близькі явища, що позначають стійкі позитивні зміни в особистості, реалізацію її природного потенціалу: “індивідуацію”, повну реалізацію справжніх можливостей; внутрішню активну тенденцію до саморозвитку на зразок істинного самовираження; прагнення людини до найбільш повного виявлення і розвитку можливостей і здібностей; прагнення людини стати тим, ким вона може стати.

Українські та російські науковці розглядають самореалізацію як переважно свідомий, цілеспрямований процес розкриття й опредметнення сутнісних сил особистості в її різноманітній практичній діяльності. Становлення суспільно активної та гармонійно розвиненої особистості великою мірою залежить від особистих зусиль самої людини, орієнтованих на самовдосконалення та самореалізацію як неодмінну умову досягнення успіху у житті. Ми розуміємо самореалізацію як прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, безперервна реалізація своїх потенційних можливостей, здібностей і талантів.

Вивчення проблем волонтерського руху в Україні показує, що рух серед молоді набуває масового характеру в різних сферах діяльності: освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, служб для молоді тощо. Аналіз літературних джерел свідчить про наполегливий пошук вченими, соціальними працівниками оптимальних шляхів розвитку волонтерського руху в Україні, намагання вивчити сутність феномену “волонтер”, особистісні та професійні потреби волонтерів, узагальнити накопичений досвід та розповсюджувати його [1; 2; 3; 4; 8; 9; 12].

В Україні рух волонтерів розвивається у студентських громадах [2], однак, відбувається це завдяки діяльності ініціаторів з числа педагогів вищої школи або окремих студентів [4; 6; 8; 9]. Критичний аналіз міжнародного руху

волонтерів викликав багато уваги серед фахівців [14, 10]. З волонтерською діяльністю тісно пов'язана самореалізація студента.

Метою даного дослідження було висвітлити особливості волонтерської діяльності та самореалізації студентів, а також виявити загальні закономірності їх взаємозв'язку. Згідно з метою дослідження було визначено **завдання**, котрі стосувалися вивчення кореляції між волонтерською діяльністю та самореалізацією студентської молоді, а саме: - проаналізувати проблеми самореалізації особистості та волонтерської діяльності; - виявити зв'язок між самореалізацією студента та волонтерською діяльністю; - з'ясувати, якою мірою самореалізація впливає на задоволеність студента життям.

Для розв'язання поставлених завдань використовувався **комплекс методів дослідження**: теоретичні – аналіз проблеми на базі вивчення літератури, систематизація та узагальнення отриманої інформації, побудова теоретичних моделей; емпіричні методи – спостереження, бесіди, анкетування, опитування, тестування; методи обробки (кількісні та якісні) – контент-аналіз та порівняльний аналіз емпіричного матеріалу.

Для того, щоб з'ясувати найбільш значущі особистісні компоненти самореалізації студентської молоді, які формуються в процесі участі у міжнародних волонтерських молодіжних обмінних програмах, доцільно розглядати їх комплексно, у рамках визначеної системи чи моделі. Ми створили концептуальну модель впливу участі у міжнародній волонтерській молодіжній програмі на самореалізацію студентства.

Крізь призму системного підходу розглянемо самореалізацію студентської молоді як системне утворення з його структурно-функціональними складовими та сукупністю зв'язків.

Відповідно до нашої концептуальної моделі (рис. 1.1), участь студентів у міжнародній волонтерській молодіжній програмі значною мірою визначає їхню самореалізацію. Це відображається у оцінці особистісних якостей студентів зі взаємодії, рівні значущості думки, вчинків інших представників групи, певною мірою, у самокорекції та саморефлексії, за що відповідають такі компоненти моделі як взаємопізнання, взаєморозуміння та взаємовплив.

Якщо говорити про соціальну автономність, соціальну адаптивність та соціальну активність у контексті впливу участі студентства в міжнародних обмінних програмах на їх самореалізацію, то вони відповідають за усвідомлення значущості особистісної позиції у спільних діях і організації чи участі у спільній діяльності після програми [13, с. 235-237].

Окремим блоком у концептуальній моделі представлені види сприйняття студентської молоді, яка бере участь в молодіжних волонтерських обмінних програмах, зокрема, індивідуальне сприйняття характеризується тим, що людина схильна відноситися до оточуючих нейтрально й ігнорувати спільні форми діяльності та уникати контактів у спілкуванні.

Іншим компонентом є ціннісні орієнтації, на які також впливає участь студентства в обмінних програмах, що відображається на їх самореалізації [13, с. 233-235].

Вибираючи психодіагностичні методики для емпіричного вивчення впливу

участі у міжнародній волонтерській молодіжній програмі на самореалізацію студентської молоді, ми взяли за основу створену нами концептуальну модель.

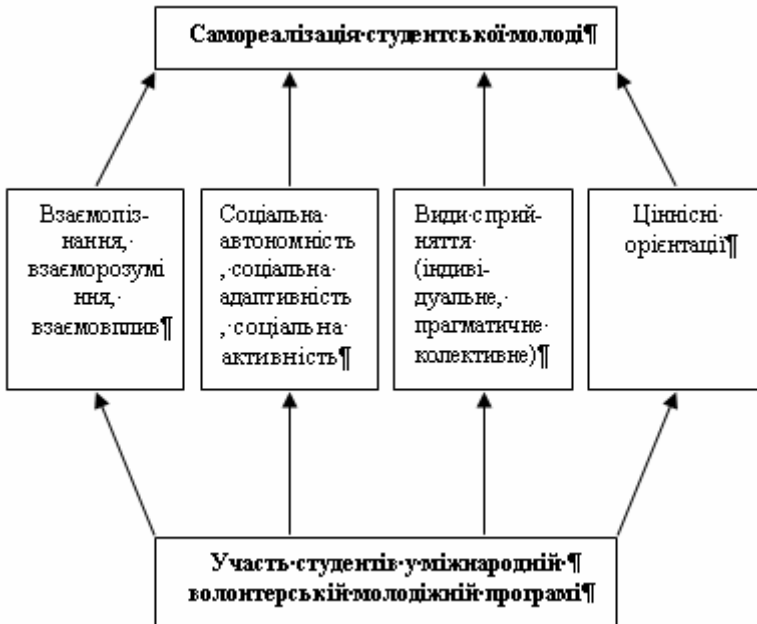

Рисунок 1. Концептуальна модель впливу участі у міжнародній волонтерській молодіжній програмі на самореалізацію студентства

Взаємопізнання, взаєморозуміння, взаємовплив, соціальну автономність, соціальну адаптивність та соціальну активність діагностуватиме методика діагностики перцептивно-інтерактивної компетентності (модифікований варіант Н.П. Фетискіна), типи сприйняття – індивідуальне, прагматичне й колективне – методика соціально-перцептивної диференціації малих груп, а ціннісні орієнтації – методика визначення ціннісних орієнтацій М. Рокіча. Схематично відповідність психодіагностичних методик до концептуальної моделі впливу участі у міжнародній волонтерській молодіжній програмі на самореалізацію студентства виглядає таким чином:

Методика діагностики перцептивно-інтерактивної компетентності призначена для вивчення особистісної готовності до формування інтегративних критеріїв інтерактивної компетентності у межах малих груп стабільного і тимчасового типу.

Таблиця 1

Відповідність психодіагностичних методик до концептуальної моделі впливу участі у міжнародній волонтерській молодіжній програмі на самореалізацію студентства

Компонент концептуальної моделі	Назва методики
Взаємопізнання, взаєморозуміння, взаємовплив, соціальна автономність, соціальна адаптивність та соціальна активність	Методика діагностики перцептивно-інтерактивної компетентності (модифікований варіант Н. П. Фетискіна)
Індивідуальне, прагматичне, колективне сприйняття	Методика соціально-перцептивної диференціації малих груп
Ціннісні орієнтації	Методика визначення ціннісних орієнтацій М. Рокіча

В методиці діагностики перцептивно-інтерактивної компетентності виявлені наступні компоненти прояву міжособистісного сприйняття:

1. Взаємопізнання – рівень адекватності оцінки особистісних якостей партнерів зі взаємодії.
2. Взаєморозуміння – рівень конфліктності в групі, вираженість загальних інтересів, вміння зрозуміти точку зору опонента, іншу людину.
3. Взаємовплив – рівень значимості думки, вчинків інших представників групи, самокорекція, саморефлексія.
4. Соціальна автономність – значимість особистісної позиції у спільних діях і організації чи участі у спільній діяльності.
5. Соціальна адаптивність – благополучність взаємовідносин, задоволеність своїм становищем у групі, гнучкість поведінки, контактність всередині колективу і зі зовнішнім середовищем.
6. Соціальна активність – спрямованість соціальної орієнтації, провідні мотиви взаємодії з оточуючими, ефективність спільної діяльності [13, 235-237].

Наступна методика — соціально-перцептивної диференціації малих груп — призначена для визначення типів сприйняття особистості малих груп. Можемо визначити ступені прояву трьох типів сприйняття у волонтерів:

Індивідуальний тип сприйняття — індивід відноситься до групи нейтрально, ухиляючись від спільних форм діяльності і обмежуючи контакти в спілкуванні. Прагматичний тип сприйняття — індивід оцінює групу з точки зору користі і віддає перевагу контактам лише з найкомпетентнішими джерелами інформації і здатними надати допомогу. Колективний тип сприйняття — індивід сприймає групу як самостійну цінність, спостерігається зацікавленість в успіхах кожного члена групи і прагнення зробити свій внесок в життєдіяльність групи [13, с. 233-235].

Для вивчення аксіологічної сфери у контексті самореалізації студентів під впливом міжнародних волонтерських молодіжних обмінних програм, ми

використовували методика визначення ціннісних орієнтацій М. Рокіча, яка ґрунтується на прямому ранжуванні респондентами списку цінностей. М. Рокіч розрізняє два класи цінностей:

- Термінальні – переконання в тому, що будь-яка кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;
- Інструментальні – переконання в тому, що певна система дій чи властивість особистості є домінуючим у будь-якій ситуації [10, с. 637-641].

Цей поділ відповідає традиційному поділу на цінності-цілі і цінності-засоби. Перевагою методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні дослідження й обробці результатів, гнучкість – можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Суттєвим її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості.

Для того, щоб простежити ефективність впливу участі в міжнародних волонтерських обмінних програмах на самореалізацію студентства, ми також провели у 2011-2012 рр. емпіричне дослідження серед студентів Національного університету “Острозька академія”. Основна вибіркова сукупність дослідження становила 150 студентів, які брали участь у дослідженні упродовж навчання. Перша вибірка – 75 осіб, які брали участь у міжнародних волонтерських обмінних програмах, входили до експериментальної групи (ЕГ), друга – 75 осіб, які не брали участі у зазначених програмах, становила контрольну групу (КГ).

Достовірно визначити рівень впливу участі в міжнародних волонтерських молодіжних обмінних програмах на самореалізацію студентства ми змогли за допомогою статистичної обробки зіставлення результатів діагностики компонентів концептуальної моделі експериментальної та контрольної груп до і після участі студентів в обмінних програмах. Обрахунки здійснювалися з допомогою t-критерія Стьюдента для залежних вибірок процедурою Paired-Samples T-Test програмного забезпечення SPSS. Результати обрахунків викладено у таблиці 2.

Як показує змістовий аналіз таблиці після участі студентства в міжнародних волонтерських молодіжних обмінних програмах показники самореалізації експериментальної групи суттєво зросли, у контрольній групі вони залишилися фактично без змін. Так, показник взаємопізнання як зовнішньої детермінанти самореалізації в експериментальній групі зріс з 13,09 до 15,95, взаєморозуміння – з 12,41 до 16,43, взаємовплив – з 14,47 до 16,97. Така детермінанта самореалізації як соціальна автономність до участі студентів в обмінних програмах в експериментальній групі становила 13,37, а після – збільшилася до 17,78. Соціальна адаптивність після участі в програмах зросла у студентів з 15,15 до 16,89, соціальна активність – з 15,36 до 17,55. Якщо говорити про динаміку показників типів сприйняття у студентів-учасників міжнародних молодіжних обмінних програм, то бачимо, що після участі у студентів зріс показник прагматичного сприйняття з 6,53 до 7,66.

Варто зазначити, що за допомогою t-критерію Стьюдента, можна було перевірити нульову гіпотезу про рівність двох середніх. Якщо $|t| > t_{cr}$, то слід відхилити нульову гіпотезу про їх рівність, тобто середні значення у двох вибірках неоднакові.

Таблиця 2

Динаміка показників ефективності впливу участі в міжнародних волонтерських молодіжних обмінних програмах на самореалізацію студентства

№ з/п	Компоненти концептуальної моделі впливу участі у міжнародній волонтерській молодіжній програмі на самореалізацію студентства	До експерименту		Після експерименту		t-критерій Стьюдента
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	ЕГ
1	Взаємопізнання	12,57	13,09	12,51	15,95	7,642*
2	Взаєморозуміння	11,61	12,41	11,61	16,43	8,768*
3	Взаємовплив	15,52	14,47	14,67	16,97	3,879*
4	Соціальна автономність	13,30	13,37	13,35	17,78	8,859*
5	Соціальна адаптивність	15,18	15,15	15,41	16,89	3,546*
6	Соціальна активність	16,25	15,36	16,30	17,55	3,679*
7	Індивідуальне сприйняття	3,88	4,01	3,91	3,32	2,367*
8	Прагматичне сприйняття	6,41	6,53	6,30	7,66	3,629*
9	Колективне сприйняття	3,71	3,46	3,79	3,02	1,895*

Примітка. * – значущість на рівні 0,05

Як видно з таблиці 2, існує позитивна динаміка самореалізації студентської молоді за усіма показниками критеріїв, які діагностувалися відповідно до концептуальної моделі впливу участі у міжнародній волонтерській молодіжній програмі на самореалізацію студентства.

Аналіз психологічних особливостей самореалізації студентської молоді свідчить про те, що вона значною мірою залежить від аксіологічної сфери особистості. Виявлення й оцінка ціннісних пріоритетів сучасного студента-волонтера, розвиток його аксіосфери, розробка інваріантного ядра ціннісно орієнтаційних якостей особистості, дослідження специфіки ціннісних орієнтацій студентів у волонтерській діяльності – питання, які набувають на сьогодні стратегічного характеру і є одними з найважливіших й актуальних завдань вищої школи [11, 58].

Цінності як один з основних компонентів формування соціальної перцепції у контексті участі студентської молоді у волонтерській програмі є умовою й передумовою ефективної професійної діяльності, узагальненим показником професійної компетентності студента і метою подальшого самовдосконалення. Фундаментом такої культури є інтеріорізація гуманістичних цінностей [5, с. 98]. До її базових засад можна віднести такі цінності: загальнолюдські, духовні, практичні, особистісні. Про важливість аксіологічного компонента у структурі культури загалом зазначає В. Семиченко, яка припускає, що одним з її компонентів є “оптимізація індивідуальної системи життєвих і професійних цінностей” [11, с. 61].

М. Каган, який дає оцінку поняттю “цінності”, підкреслює його емоційно-

рефлексивну й регуляторну функції. “Цінність – це внутрішній, емоційно освоєний суб’єктом орієнтир його діяльності, і тому вона сприймається ним як його власна духовна інтенція” [5, с. 164].

Для емпіричного вивчення аксіологічного компонента студентів-волонтерів ми скористалися методикою виявлення ціннісних орієнтацій М. Рокіча. Ціннісні орієнтації, значною мірою, визначаються місцем і роллю групи в системі суспільних відносин. У таблицях 3 та 4, а також на рисунках 2 та 3 наводимо динаміку відповідно показників термальних та інструментальних цінностей респондентів, яку ми намагалися дослідити до і після їхньої участі у міжнародних волонтерських обмінних програмах.

Таблиця 3

Динаміка показників термальних цінностей респондентів до і після участі у волонтерських програмах, %

	Активне діяльне життя	Життєва мудрість	Здоров'я	Цікава робота	Краса природи і мистецтва	Любов	Матеріально забезпечене життя	Друзі	Суспільне визнання	Пізнання	Продуктивне життя	Розвиток	Розваги	Свобода	Щасливе сімейне життя	Щастя інших	Творчість	Упевненість у собі
До програми	4,8	5,1	27,1	10,5	1,9	5,7	18,9	17,9	6,5	8,1	11	2,2	4,3	23,8	9,9	2,7	5,2	19,6
Після програми	13,1	12,2	67,3	24,3	4,6	14,1	21,2	30,2	22,1	14,4	16,1	9,5	21,3	50,7	16,3	6,1	11,6	26,5

Цифри за шкалою абсцис відповідають наступним цінностям: 1 – активне діяльне життя, 2 – життєва мудрість, 3 – здоров'я, 4 – цікава робота, 5 – краса природи та мистецтва, 6 – любов, 7 – матеріально забезпечене життя, 8 – друзі, 9 – суспільне визнання, 10 – пізнання, 11 – продуктивне життя, 12 – розвиток, 13 – розваги, 14 – свобода, 15 – щасливе сімейне життя, 16 – щастя інших, 17 – творчість, 18 – упевненість у собі. Цифри за шкалою ординат визначені в такий спосіб: по кожній цінності була підрахована загальна кількість досліджуваних, для яких ця цінність посідає одне з трьох перших рангових місць у ієрархії, і визначено відношення цієї кількості до загальної кількості опитаних.

Цифри за шкалою абсцис відповідають наступним цінностям: 1 – акуратність, 2 – вихованість, 3 – високі запити, 4 – життєрадісність, 5 – ретельність, 6 – незалежність, 7 – непримиренність до вад, 8 – освіченість, 9 – відповідальність, 10 – раціоналізм, 11 – самоконтроль, 12 – сміливість у відстоюванні своєї думки, 13 – тверда воля, 14 – терпимість, 15 – широта поглядів, 16 – чесність, 17 – ефективність у справах, 18 – чуйність. Цифри по шкалі ординат визначені, як на рис. 2.

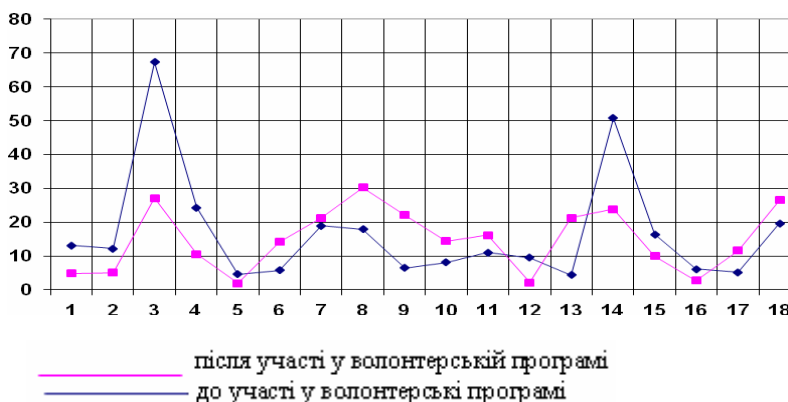

Рисунок 2. Узагальнена ієрархія термінальних цінностей респондентів до і після участі у програмі, %.

Таблиця 4

Динаміка показників інструментальних цінностей респондентів до і після участі у волонтерських програмах, %

	Активність	Вихованість	Високі запити	Життєрадісність	Регулярність	Незалежність	Непримиреність до вад	Освіченість	Відповідальність	Раціоналізм	Самоконтроль	Смиленість у відстоюванні думки	Тверді погляди	Терпимість	Широка посмішка	Чесність	Ефективність у справах	Чуйність
До програм	5,5	5,8	4,5	10,1	9,6	21,4	12,2	14,3	13,3	7,6	8,1	9,2	14,6	16,3	11,9	23,2	17,1	14,3
Після програм	10,4	16,1	7,6	27,4	15,2	32,8	6,9	26,1	22,7	14,6	21,6	14,4	10,1	8,4	8,8	41,7	10,9	7,5

За результатами дослідження було проведено рангування середніх значень цінностей студентської молоді з метою побудови інтегральних узагальнених рангових структур термінальних та інструментальних цінностей.

Ми виявили найбільш значущі цінності для більшості студентів-волонтерів (рис. 2, рис. 3). Вони віддали перевагу таким термінальним цінностям як: “здоров’я”, “свобода”, “цікава робота”, “матеріальне забезпечення життя”, “друзі” і таким інструментальним цінностям як “чесність”, “незалежність”, “життєрадісність”, “освіченість”, “відповідальність”. Водночас мало значущі для респондентів деякі загальнолюдські цінності: “краса природи і мистецтва”, “розваги”, “творчість”, “любов”, “чуйність”, “терпимість”, “непримиреність до вад”.

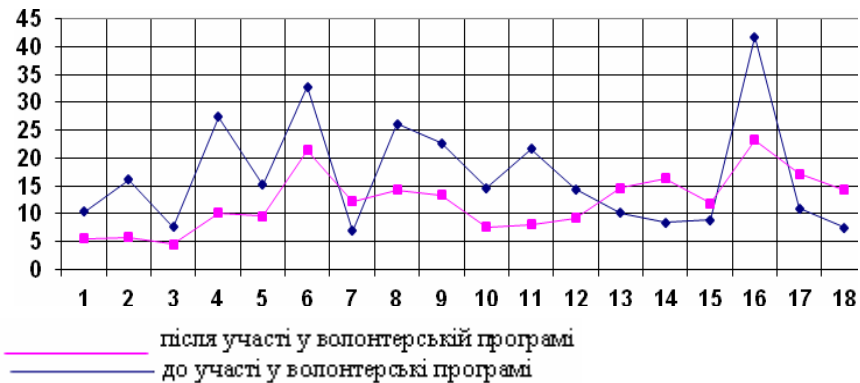

Рисунок 3. Узагальнена ієрархія інструментальних цінностей респондентів до і після участі у програмі, %.

Висновки. У результаті проведеного дослідження нам вдалося з'ясувати, що самореалізація студента у процесі участі у волонтерській програмі залежить від зовнішніх, внутрішніх (психічних) та соціально-психологічних факторів. Основними сферами самореалізації студентської молоді, на які мали вплив обмінні програми, була емоційна, когнітивна, а також поведінкова.

З когнітивної точки зору дані програми були відмінною можливістю для українських студентів зрозуміти властивості іншого середовища і культури, їхнього суспільного і політичного життя та проблемних питань, пов'язаних з охороною навколишнього середовища. Вони допомогли учасникам набути впевненості у професійній сфері, вдосконаливши такі важливі особистісні якості як креативність, уміння ефективного спілкування та здатність пристосування до різноманітних життєвих ситуацій.

Що стосується емоційного компоненту самореалізації, то, як показало дослідження, участь у волонтерських програмах сприяла усвідомленню особистих цінностей і сформувала навички побудови міжособистісних стосунків. Також зросла толерантність до інших культур.

Поведінковий компонент самореалізації відображений переважно у впливі на подальшу кар'єру студентів. Участь у волонтерських програмах значно підвищила потенціал студентів у майбутній професійній діяльності. Компонентами програми, які найбільше вплинули на розвиток зазначених якостей, були волонтерські робочі місця, групові заняття та освітня діяльність.

Проведене дослідження свідчить, що цінності утворюють основу самореалізації волонтера, від якої залежить архітектоніка аксіологічної сторони самореалізації студентської молоді загалом. Аксіологічний компонент виступає важливим фактором процесу формування соціальної перцепції студентів у контексті їх подальшої громадсько-професійної діяльності. Вважаємо за доцільне якомога ширше залучати студентів вищих навчальних закладів до участі в міжнародних студентських волонтерських обмінних програмах як одного із найбільш конструктивних засобів впливу на самореалізацію студентської молоді.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що запропоновані у статті теоретичні й практичні напрацювання можуть знайти подальше застосування у підготовці студентів до волонтерської роботи, а також можуть бути використаними соціальними педагогами, психологами, педагогами, й самими волонтерами для власних моделей, проектів і технологій.

Література

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді. – К., 2005. – 176 с.
2. Волонтерство: poradnik для організатора волонтерського руху. – К.: ВГЦ «Волонтер», 2001. – 176 с.
3. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. – К., 1999. – 112 с.
4. Грига І., Брижовага О., Дума Л., Лисенко О. Досвід волонтерської роботи та напрями її вдосконалення //Соціальна робота в Україні: перші кроки. – К., 2000. – С. 145–173.
5. Каган М.С. Философская теория ценностей. – СПб., 1997. – 205 с.
6. Капська А.Й. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах. – К., 2001. – 140 с.
7. Коваль Л.Г., Зверєва І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка. – К., 1997. – 392 с.
8. Організація волонтерського руху у вищих навчальних закладах: Діагностичний інструментарій. – Житомир: ЖДУ, 2004 – 20 с.
9. Підготовка волонтерів до роботи з дітьми обмежених функціональних можливостей: Методичні рекомендації до проведення тренінгових занять. – К., 2001. – 32 с.
10. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. – Самара, 2001. – 672 с.
11. Семиченко В.А. Психология личности. – К., 2001. – 426 с.
12. Соціальна робота в Україні. – К., 2003. – 233 с.
13. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2005. – 490 с.
14. Hebert J. “Hello, World!” Preface by Dr. Michael Oliver. Translated by Jean-Paul Murray, - Talonbooks, Robert Davies, 1998. – 307 p.

В статтє рассмотрено теоретические и практические аспекты понятий самореализации студенческой молодежи и волонтерства. Рассмотрено и эмпирически исследовано вопросы влияния участия в международных волонтерских обменных программах на самореализацию студенческой молодежи.

Ключевые слова: волонтерство, самореализация, международная волонтерская обменная программа, сферы самореализации.

The theoretical and practical aspects of self-realization of youth and volunteerism have been analyzed in the article. The issues of influence of participation in the international volunteer exchange programs on the students' self-realization have been considered and empirically researched in the article.

Key words: volunteering, self-realization, international volunteer exchange program, spheres of self-realization.